

ТЕОРИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ ОНОМАСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ. ОНОМАСТИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

А.С. Васілеўская, М.А. Вагулька

Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка

e-mail: alena08@tut.by

УДК 81'373.21

ДА ПРАБЛЕМЫ ФАРМІРАВАННЯ ТАПАНІМІЧНАЙ КАМПЕТЭНЦЫ ШКОЛЬНІКАЎ НА I СТУПЕНІ АГУЛЬНАЙ СЯРЭДНЯЙ АДУКАЦЫІ

Ключевые слова: *топонимическая компетенция, топоним, младшие школьники, структура топонимической компетенции.*

В статье впервые описана сущность и структура топонимической компетенции, обоснована необходимость ее формирования у младших школьников.

A.S. Vasileuskaya, M.A. Vagulka

Maxim Tank Belarusian State Pedagogical University

TO THE PROBLEM OF FORMATION OF TOPONYMIC COMPETENCE OF SCHOOLCHILDREN AT THE FIRST STAGE OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

Key words: *toponymic competence, toponym, junior pupils, the structure of toponymic competence.*

In the article for the first time describes the nature and structure of toponymic competences, the necessity of its formation in junior pupils.

Задача сучаснай школы – выхаваць асобу, гатовую да жыцця і дзейнасці ў высокатэхналагічным свеце. Школьнае навучанне павінна быць пабудавана так, каб выпускнікі змаглі самастойна ставіць перад сабой мэты, быць гатовымі да вырашэння разнастайных праблем, да самаадукацыі, да выкарыстання атрыманых у школе ведаў на практыцы. Таму адна з найбольш актуальных праблем, якая патрабуе неадкладнага вырашэння, – гэта распрацоўка сістэмы ключавых адукацыйных кампетэнцый, што павінны быць сфарміраваны на ўсіх ступенях атрымання агульнай сярэдняй адукацыі.

На наш погляд, у сучасным грамадстве недастаткова пашыраны веды і сфарміраваны ўменні ўжываць у маўленчай практыцы ўласныя імёны, на што неаднаразова звярталі ўвагу вучоныя [3; 4]. Асабліва выразна гэта праяўляецца пры транслітарацыі асабовых імёнаў, ужыванні запазычаных онімаў. Узнікаюць праблемы і пры выкарыстанні ў маўленчай практыцы тапанімічных назваў. Таму мы лічым, што ў школе значная ўвага павінна надавацца фарміраванню анамастычнай кампетэнцыі. Намі ўжо адзначалася неабходнасць фарміравання на I ступені агульнай сярэдняй

адукцыі антрапанімічнай кампетэнцыі як састаўной часткі кампетэнцыі анамастычнай [2]. Другой важнай часткай гэтай міжпрадметнай кампетэнцыі выступае тапанімічная кампетэнцыя.

Тапаніміка – раздзел анамастыкі, які вывучае найменні геаграфічных аб’ектаў. Ён цесна звязаны з іншымі навукамі, бо тапанімічныя назвы могуць быць аб’ектам вывучэння і гісторыі, і геаграфіі, і літаратуры [6]. Таму вывучэнне тапанімічнай лексікі патрабуе добрага ведання не толькі прыёмаў лінгвістычнага аналізу слова, але і дастаткова глыбокіх ведаў па гісторыі свайго і суседніх народаў, асабліва роднасных (рускага, украінскага, польскага), дасведчанасці ў праблемах мастацкай літаратуры, грунтоўных уяўленняў пра бытаванне і пашырэнне тапанімічных найменняў у прасторы і часе.

Мы паспрабавалі апісаць структуру гэтай кампетэнцыі:

• **назва кампетэнцыі:** тапанімічная;

• **тып кампетэнцыі ў агульнай іерархіі:** тапанімічную кампетэнцыю можна аднесці да агульнапрадметных, якія маюць канкрэтнае апісанне і магчымасць фарміравання ў межах некалькіх вучэбных прадметаў. Тапонімы традыцыйна разглядаюцца як частка лексічнай сістэмы пэўнай мовы, таму фарміраванне тапанімічнай кампетэнцыі адбываецца ў першую чаргу на ўроках мовы і чытання. Але не трэба забываць, што тапанімічныя назвы ўключаюць у сваё значэнне этнаграфічную, геаграфічную, гістарычную, культуралагічную і сацыяльную інфармацыю, таму фарміраванне кампетэнцыі можа адбывацца і на ўроках па прадмеце “Чалавек і свет” (асабліва пры вывучэнні змястоўнай часткі “Мая Радзіма – Беларусь”);

• **кола рэальных аб’ектаў, па адносінах да якіх уводзіцца кампетэнцыя,** складаюць тапонімы – уласныя назвы розных геаграфічных аб’ектаў. У пачатковай школе асноўная ўвага скіроўваецца на засваенне некаторых тыпаў уласных назваў: *гідронімы* – назвы рэк і азёраў, *айконімы* – назвы паселішчаў, *урбанонімы* – назвы ўнутрыгарадскіх аб’ектаў (вуліц, паркаў, сквераў, кінатэатраў);

• **сацыяльна-практычная абумоўленасць і значымасць кампетэнцыі:** фарміраванне тапанімічнай кампетэнцыі дазволіць стварыць уяўленне пра сістэму ўласных тапанімічных назваў Беларусі; будзе спрыяць выхаванню маладога пакалення: у тапанімічных назвах захоўваюцца ўказанні на заняткі людзей у мінулым, гісторыю паселішчаў, раслінны і жывёльны свет краю, таму іх вывучэнне дапамагае зразумець лад жыцця нашых продкаў і геаграфічнае асяроддзе, у якім яны жылі, дазволіць больш глыбока зразумець характар чалавека; паспрыяе далучэнню да агульначалавечых і нацыянальных каштоўнасцей; будзе развіваць мысленне і ўяўленне вучняў, развіваць іх моўнае чуццё;

• **сэнсавыя арыентацыі вучня ў адносінах да дадзеных аб’ектаў:** фарміраванне тапанімічнай кампетэнцыі дазволіць школьнікам без цяжкасцей арыентавацца ў навакольным асяроддзі, ведаць пра асаблівасці тапанімічных назваў паспрыяюць больш свабоднаму і ўпэўненаму адчуванню сябе за мяжой, дазваляць больш хутка арыентавацца ў прасторы.

Для таго, каб акрэсліць веды, уменні і навыкі, што складаюць сутнасць тапанімічнай кампетэнцыі, мы прааналізавалі падручнікі па прадметах, якія вывучаюцца ў пачатковай школе, а таксама звярнуліся да бацькоў вучняў пачатковых класаў ДУА “Сярэдня школа № 7 г. Магілёва” і настаўнікаў пачатковых класаў гэтай установы адукцыі. Большасць апытаных выказалася за тое, што дзеці павінны ведаць і ўмець правільна пісаць тыя назвы, што найбольш часта ўжываюцца ў маўленні (назвы гарадоў, рэк, вуліц). Разушыліся меркаванні пра тое, ці трэба расказваць вучням пачатковых класаў пра гісторыю паходжання назваў населеных пунктаў: настаўнікі лічаць, што асноўныя звесткі трэба даваць ужо ў пачатковай школе, бацькі ўпэўнены, што такая інфармацыя будзе цяжкай для малодшых школьнікаў. Мы абагульнілі гэтыя

меркаванні і сфармулявалі асноўныя веды, уменні і навыкі, што складаюць сутнасць тапанімічнай кампетэнцыі:

• **веды пра дадзенае кола рэальных аб'ектаў:** на нашу думку, вучні I ступені атрымання агульнай сярэдняй адукацыі павінны ведаць: 1) асноўныя тыпы тапонімаў – айконімы, гідронімы, урбанімы, 2) экстралінгвістычную інфармацыю, звязаную з назвамі найбольш знакамітых геаграфічных аб'ектаў Беларусі, 3) правілы правапісу назваў населеных пунктаў;

• **уменні і навыкі, якія адносяцца да гэтага кола рэальных аб'ектаў:** вучні I ступені навучання павінны ўмець: 1) суадносіць тапанімічныя назвы з геаграфічнымі аб'ектамі, 2) ужываць тапонімы ў адпаведнасці з нормаў беларускай літаратурнай мовы, 3) уяўляць экстралінгвістычную інфармацыю, звязаную з тапонімамі (абазначаны геаграфічны аб'ект, месца яго знаходжання, найбольш значную гістарычную інфармацыю некаторых геаграфічных аб'ектаў: напрыклад, *Лондан* – сталіца Вялікабрытаніі, *Волга* – рака ў Расіі і г.д.), 4) у творах мастацкай літаратуры ў тапанімічных назвах бачыць экстралінгвістычную інфармацыю;

• **спосабы дзейнасці ў адносінах да дадзенага кола рэальных аб'ектаў.** На сённяшні дзень падручнікі прапануюць дастаткова разнастайныя формы працы з тапанімічнымі назвамі. Заданні, накіраваныя на фарміраванне акрэсленых уменняў і навыкаў, прапануюцца пры вывучэнні тэмы “Напісанне вялікай літары ў словах” (2 клас) і тэмы “Назоўнік” (4 клас). У падручніках мы сустракаем наступныя заданні: *выпішыце ў алфавітным парадку назвы краін, з якімі мяжуе Беларусь; спішыце сказы з назвамі гарадоў* [5, 58], *растлумачце напісанне слоў з вялікай літары* [1, 67]. Прапануюцца і заданні на суаднясенне геаграфічнага аб'екта і яго назвы: *да слоў з левага ступка (рака, горад, возера) падбярыце словы з правага (Нарач, Днепр, Магілёў)* [5, 59], *выпішыце з верша назвы гарадоў, назвы рэк, назвы азёр, дапішыце да гэтых назваў тыя, якіх няма ў вершы, але якія вам добра вядомыя* [1, 67]. Аднак заданні такога тыпу яўна недастаткова, яны дазваляюць вырашаць пастаўленыя праблемы толькі часткова;

• **мінімальна неабходны вопыт дзейнасці вучня ў сферы дадзенай кампетэнцыі:** пры фарміраванні тапанімічнай кампетэнцыі ў вучняў пачатковых класаў трэба ўлічваць, што малодшыя школьнікі ўжо маюць пэўны запас ведаў па ўсведамленні сутнасці тапанімічных назваў, уменняў ужывання тапонімаў ва ўласным маўленні;

• **індыкатары-прыклады, узоры вучэбных і кантрольна-ацэначных заданняў:** на нашу думку, раскрыццё гэтага кампанента кампетэнцыі патрабуе асобнага даследавання, заснаванага на аналізе праграм па мове і літаратуры, падручнікаў па гэтых прадметах.

Такім чынам, тапанімічная кампетэнцыя мае сваю структуру, у якую ўключаюцца дзесяць асноўных элементаў, сярод якіх найбольш важнымі падаюцца акрэсленне ведаў пра тыпы тапонімаў, пералік уменняў і навыкаў, які павінен быць засвоены вучнямі, магчымыя формы і метады працы, што дазваляць фарміраваць тапанімічную кампетэнцыю ў вучняў.

Літаратура

1. Валынец, Т.М. Беларуская мова : падручнік для 4 класа ўстаноў агул. сярэдн. адукацыі з рус. мовай навучання: у 2 ч. / Т.М. Валынец [і інш.]. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2013. – Ч. 1. – 120 с.
2. Васілеўская, А. С. Да праблемы фарміравання антрапанімічнай кампетэнцыі малодшых школьнікаў / А. С. Васілеўская, М. А. Вагулька // *Рэгіянальная ономастыка: праблемы і перспектывы ісследования* : сб. науч. ст. / Витеб. гос. ун-т ; сост.: А. М. Мезенко (науч. ред.) [и др.]. – Витебск, 2016. – С. 343–345.

3. Лукашанец, А. А. Беларуска-рускае двухмоўе і праблемы сучаснай іменаслоўнай практыкі / А. А. Лукашанец // Региональная ономастика: проблемы и перспективы исследования : сб. науч. ст. / Витеб. гос. ун-т ; сост.: А. М. Мезенко (науч. ред.) [и др.]. – Витебск, 2016. – С. 180–184.

4. Міцкевіч, В. У. Гідранімія Віцебшчыны: семантыка апелятыўных асноў. Неабходнасць стандартызацыі назваў водных аб'ектаў / В. У. Міцкевіч // Региональная ономастика: проблемы и перспективы исследования : сб. науч. ст. / Витеб. гос. ун-т ; сост.: А. М. Мезенко (науч. ред.) [и др.]. – Витебск, 2016. – С. 114–117.

5. Свірыдзенка, В. І. Беларуская мова : падручнік для 2 класа ўстаноў агул. сярэдн. адукацыі з рус. мовай навучання : у 2 ч. / В. І. Свірыдзенка. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2015. – Ч. 1. – 111 с.

6. Шур, В. В. 3 гісторыі ўласных імёнаў / В. В. Шур. – Мінск : Выш. шк., 1993. – 156 с.

Е.Н. Горегляд

Витебский государственный университет имени П.М. Машерова
e-mail: ylgoregliad@yandex.ru

УДК 81-13+81-114.4

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОНОМАСТИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ-ФИЛОЛОГОВ

Ключевые слова: *межкультурная коммуникация, культурология, имя собственное, онимы, ономастическое пространство.*

Основной целью обучения иностранных граждан на филологическом факультете является изучение лингвистических и литературоведческих явлений и процессов, однако для успешности адаптации и межкультурной коммуникации важно включать в том или ином объеме в практику преподавания конкретных дисциплин сведения о культуре страны изучаемого языка. В статье рассматриваются возможности использования культурологического потенциала имен собственных при изучении синтаксиса современного русского языка. При подборе практических заданий особое внимание нами уделяется применению лингвострановедческого материала с целью приобщения иностранцев к истории и культурным реалиям страны изучаемого языка – России и страны проживания – Беларуси. Включение в систему упражнений ономастического материала способствует формированию межкультурной компетенции иностранных студентов.

E.N. Goregliad

Vitebsk State University named after P.M. Masherov

USING ONOMASTIC MATERIAL IN TEACHING FOREIGN STUDENTS-PHILOLOGISTS

Key words: *intercultural communication, cultural studies, proper name, onims, onomastic ground.*

The main goal of teaching foreign citizens at the Philology Faculty is the study of linguistic and literary phenomena and processes, but for the successful adaptation and intercultural communication it is important to include some cultural information about the country of the studied language into the practice of teaching specific disciplines. The article